

За страданията на българите в Русия и СССР

НАСИЛСТВЕНО ПРЕСЕЛВАНЕ В РУСИЯ

Българските преселения в Бесарабия и Крим са следствие от Руско – турските войни от края на XVIII в. и началото на XIX век. Много от преселниците са жертва на насилствени отвлечения при оттеглянето на руските войски, а други – на имперската руска политика, която залъгва с обещания измъчените от Руско-турските войни българи да се заселват в пустеещите земи на Бесарабия и Кримския полуостров. Изтормозените и отчаяни от зачесаните руско-турски войни българи (всяка една от които е съпроводена с грабежи, палежи и убийства и от двете страни – от руска и от турска), започват да се изселват в Бесарабия и Крим. Русия от своя страна се стреми да насели тези територии с православни славяни, които смята че ще асимилира по-лесно от татарите – коренното население на завладяното от Екатерина Велика в края на XVIII век Кримско ханство. Прозрял коварния замисъл на руската имперска политика, Георги Раковски предупреждава сънародниците си да не се мамят и да напускат плодородната българска земя, за да заселват пустеещите в Русия земи, защото там ще разберат що е то робство:

„От тях времена, като почна да слабей Турция, русите започнаха често да минуват Дунава и да разоряват бедното ни Отечество. Колкото пъти руските войски са минували Дунава, най-големи опустошения и разорения е претърпяло нашето бедно Отечество...Руските войски, още по-свирепи и по-немиловичиви от турците, опустошавали са лозя, ниви, грабили овце, говеда и горили българските градове и села! А кога са се връщали, или победоносци или победени, карали и отвлечали са насилно по няколко хиляди български домородства и заселвали са ги в обширните си пустини! От тях времена се намират чак в Харков-

ската губерния множество заробени българи, които още не са си изгубили съвсем езика; тия са днес крепостни роби, които ги продават притежателите им (спахии) един другиму си като овци и говеда!“

До този момент никой не е разобличавал така директно руската политика спрямо българите, обаче за разлика от мнозина свои съвременници, Раковски не само е много образован и начетен, но и като племенник на капитан Георги Мамарчев знае от първа ръка за злодеянията на руските войски в България и ги припомня на съотечествениците си: *„В 1812 г., кога бяха минали руските войски в България и бяха достигли до Шумен, от една страна, Русия издаде прокламация на български език и възбуждаше българите да станат против турчина, а от друга страна, гореше градищата и селата им и насилно прекарваше няколко хиляди челяди през Дунава!... В тех времена са изгорени от русите Разград, Арбанашко велико село, Свищов, Русчук и други много градове и села, които развалили и разсипни още до днес се виждат! Много же старци помнят и проповядват с кървави сълзи тях времена.*

В 1828 г., когато Дибич премина Балкана и достигна до Одрин, пак същото последва. От една страна, подбудиха някои си българи да вземат участие в боя и да се смразят с турци, а от друга – немиловичивите руси си свършиха работата, опустошиха като скакалци тия места, отдето поминаха, отвлякоха пак няколко хиляди домородства българи в пуста си Русия! Множество от тях разорани села в Руманя и от тая страна на Стара планина се още и до днес се виждат в бурен и трънак обрасли!

В 1854 г., пак щом минаха Силистра, не забравиха да издадат прокламация, подписана от Паскевича, и искаха да побуждат българите да се дигнат против турчина, а от друга страна, бяха приготвили и закони,

Български преселници

по които да владеят България, ако черна съдбина бе я покорила тям. Но щом се видяха победени, не забравиха да се ползват от обичайния си лов и тъй отвлякоха пак със себе си тринайсет хиляди домородства в Бесарабия.“

Ето какво пише и Константин Иречек за това бурно време, когато периферните части на Османската империя започват да се откъсват от центъра и постепенно на европейската карта се появяват нови държави:

„Още в самото начало на царуването на Махмуд (1808–1839 г.) руско-сръбският съюз изправил турците пред големи мъчности. Условиеният в тайните статии на Тилзитския мир план за подялба на турските земи между Русия и Франция дълго време безпокоил Портата. Султанът и диванът очаквали най-малко едно съвместно нападение на руси откъм Дунава, на сърби от Шумадия и на френци откъм Далмация. Тоя страх почнал да се оправдава, когато в 1809 г. русите завзели Добруджа, Карагеорги се обърнал към Запад, Херцеговина вдигнала оръжие, а сърби и черногорци си подали ръце на бреговете на Лим.

В 1810 г. казаки навлизали до самата Босна, а сърбите заедно с 3000 руси спечелили една голяма победа на Вар-

варинско поле. На изток руската армия под главното началство на граф Николай Каменски преминала Дунава, превзела Тутракан, завзела с пристъп Пазарджик (Добрич), завладяла по капитулация Силистра и заела Разград. Само Русчук тъй храбро се държал, че руската армия била принудена колкото се може по-скоро да се сконцентрира под стените му; през време на тази операция генерал Ланжерон опожарил Разград и Арнауткьой, а генерал Saint Priest – Свищов.“ Иречек изрежда и някои от разрушените от руските войски български градове и крепости:

„Каменски превзел Никопол, генерал Воронцов – слабо защитения Плевен и по-късно Ловеч... С настъпване на зимата цялата страна освен Никопол, Русчук и Силистра била пак очистена. През тази година русите пробудили много надежди, но оставили подир себе си и много скърби, след като обърнали в куп развалини цял ред богати градове.

Заместникът на Каменски граф Кутузов сринал и очистил спомнатите три български крепости. Лошото му управление във Влашко накарало император Александър да го извика назад и да назначи за генерал-губернатор на дунавските княжества и за главнокомандуващ на южната армия адмирал Чича-

гов. Обаче приготовленията на Наполеон за поход в Русия принудили русите да сключат Букурещкия мир (май 1812 г.), според който те задържали под своя власт Бесарабия до Прут и Дунав, а съюзниците си, сърбите, те предоставили на султановата милост. Сърбите след осемгодишна борба за свобода отново трябвало да се подчинят на турското иго, докато Милош Обренович в 1819 г. отново вдигнал въстаническото знаме и завинаги изгонил турците от страната.“ Отчаянието от разрушените домове и селища, както и щедрите обещания на Русия към българите, че ще получат земя и ще бъдат освободени от данъци и служба във войската за 10 години, примамва много семейства да се изтеглят с руските

войски и да се заселят в Бесарабия и Крим. Българите се задължават да положат клетва за верноподаничество и да декларират, че ще бъдат добри и послушни поданици на Великия господар императора на Русия, както и че никога няма да напускат без височайшето му императорско разрешение границите, нито да встъпват на чужда служба. Последното масово преселване на българи, наречено „Видинско“, през 1860–1861 г. е резултат от споразумение между Русия и Високата порта за преселването на българи от Видинския край в пределите на Южна Русия и размяната им с татарско и черкезко население. На желаещите да се изселят руските власти обещаваха дори безплатен транспорт по река Дунав.

Това именно предизвиква острата реакция на Раковски, който започва открита борба срещу преселническата кампания от страниците на в. „Дунавски лебед“ през май 1861 година:

„Руското правителство, кое досега лъстеше нашите добродушни българи със сякакви лукави и лъжовни обещания, днес вече открива булото си и явно показва убийствената и злобната си политика към тях. То е наумило и труди се с всичките лукави и безчестни средства да разори и опустоши милото ни отечество

България и да уникави нашата народност, самото нам скъпоценно и свято наследство!

Руското правителство с предателски начин е успяло да издействува ферман от Портата, в който му се допуска да преселва българите в своите омразни пустини. От него подкупени безчувствени някои си българи скитат се по бедна България и мамят простодушного народа да се пресели в Русия, като му правят много лъжовни и мечтани обещания!

Във видинската бедна област тия народоубийци са успели да придумат и измамат много челяди и във Видин се е отворила явна канцелария, де ходят тия окаяни българи да се записват за преселение в Русия като им дават и нещо си пари да ги заловят по-добре и като ги заплашват лъжовно чрез подкупниците си и от страна уж на турското правителство, че ако не се преселят в Русия, щат ги пресели после насила в Азия. Лъжа лукава! Само да измамат простаго народа да се пресели.“ Раковски успява да отпечата брошура от 15 страници, в която изобличава руската политика спрямо българите и живеещите на нейна територия народи. Няколко хиляди екземпляра от тази брошура са раздадени на българите във Видинско, за да се предпази населението от заблудите на руската пропаганда. Тя носи заглавие:

ПРЕСЕЛЕНИЕ В РУСИЯ ИЛИ РУСКАТА УБИЙСТВЕНА ПОЛИТИКА ЗА БЪЛГАРИТЕ

Показателно е, че след смъртта на Раковски тази брошура е преиздавана само два пъти (преди 1944, разбира се) – единия път от Захари Стоянов, а другия – от проф. Михаил Арнаудов.

В нея Раковски напомня и някои по-отдавнашни исторически събития:

„Длъжност свята към милото ни Отечество налага ни да открием простодушному народу какво нещо е тая Русия и нейното мъчителско монголско правителство, и какви вечни мъки ги чакат, ако са тия излъжати и идат да влязат в нейните железни нокти.

Послушайте, братя българи, а особено вие от Видинска област!

Русите са били един най-див и най-варварски народ, както са си и досега останали такива в най-голямата си част.

Българите са ги най-напред покръстили, дали са им писменост, Свещеното писание и първото образование. Това е познато беки от целия свят и техните учени го признават. Но какво благодарение са отдали тия на българите за това благоденствие!

Разорили и завладели Волжското им пространство и порусили досущ тамошните българи, като им наложили насила езика си.

До времето Великаго Симеона, Царя Български, южните страни на Русия, които днес назовават Малорусия, са били населени от българи, съставляли са част от Българското обширно царство, но и тия са паднали в руските мъчителски ръце и днес са досущ порусени. Освен историята, коя свидетелствува, техният език, песни и обичаи са още живи доказателства за това. Те още не приемат да се назовават и руси!“

Раковски разобличава и лицемерието и имперските ламтежи на Русия в настоящия момент:

„Всякога проклета Русия, когато е имала бой с Турция, лъгала е бедните простодушни българи, че уж тях иде да освободи! Но нейната цел всякога е била да им разори милото Отечество и да ги преселва малко по малко в земите си. Нейната зловна политика се познава твърде отдавна и от това, щото тя ни в един си договор с Турция нищо добро не е споменала за българи, ако и да е имала най-добри удобства за това. Тя всякога е само своята политика гледала, а собствено за завладетелните си планове е имала грижи, как по-добре да ги приложи в действие. На това тя, освен лукавщини, безбожно е употребявала за оръдие и православната вяра и ползвала се от по-набожните и простодушните българи, които в тях времена са гледали на нея като на един спасител!

Тя най-много е противодействувала, в последните дни, и на нашия свещен за духовенството въпрос и употребявала е всички лукави средства да унищожи това народно искане, та да останат българите пак под гръц-

ко-фенерското духовно робство.“ Той предупреждава наивните българи, че руското робство ще им се види много по-страшно от турското: „Къде отивате вие, мили братя, видински българи! Знайте ли вие Русия каква е? Знайте ли какво робство и вечни мъки ви чакат тамо? Защо се не посъветувахте с ония българи, които са били тамо, да ви разкажат къде и в каква яма искате да се хвърлите? Вие ще бъдете техни вечни роби и те ще ви продават един другиму си като добитък, когато им скимне! О! Какъв срам за вас! Тамо няма оплакване пред никого си; защото от онова място, в което ви заклеят един път, не можете ся помръдна никъде!“

В „Дунавски Лебед“ от август, октомври и ноември 1861 г. Раковски публикува и редица свидетелства на очевидци, в които се разказва за незавидната съдба на преселените в Южна Русия българи.

В крайна сметка „Видинското“ преселение завършва с масово завръщане на българите по родните им места, вкл. и заради неизпълнените обещания от страна на Русия, избухналата епидемия от тиф и лошите условия за живот.

В Русия при тази трета вълна, все пак остават около 800 българи, които не успяват да се върнат, от които една част се преселват в Крим. Българските преселници облагородяват пустеещите земи и създават селища, които и днес удивляват руснаците със здравите си над 100-годишни

къщи и постройки, покрити с типичните турски керемиди. За жалост останали са само къщите и спомените за българите, но не и самите българи, чиято съдба е трагична.

БЕСАРАБСКИТЕ БЪЛГАРИ

Особено големи са преселническите вълни след войните от 1806–1812 и 1828–1829 г., но още преди това – в края на 18 век (1767–1791 г.) в Южна Бесарабия се изселват около 2 000 българи.

През 1806 г. десетки семейства от Шуменско, Тутракан, Балчик, Генерал Тошево, Созопол и други се заселват в днешните бесарабски села Богатое, Джурджулещи, Буарчи, Вулканещи и др.

През 1811–1812 година има нова голяма изселническа вълна от Източна България в Бесарабия. След сключването на Букурещкия мирен договор на 16 май 1812 г. цялата Бесарабия преминава към Русия. През следващите няколко години се забелязва обратното явление. Опитали какво значи руски гнет, много български семейства се връщат обратно в България. В автобиографичната си книга „С точността на прилепи“ не без известна ирония писателят Атанас Славов разказва одисеята на сливения си род: „Дядо Пенчо избягал в свещената земя на големия добър руски император заедно със 17-те хиляди семейства – 105 000 души едно на друго – от нашите краища. Тук още с идването им просветнало, че да си

Одески българи

свободен земеделец в Турция (дето някой хайрсъзин като тебе ще ти дигне по някоя овца) е къде по-добре, отколкото да си безправен мужик в Русия на онези навлечени в дантели барини, дето и с пръст не можеш ги докосна. Стегнала го дядо Пенчо новата робска рубашка така, че очите му изхвъркнали от заслепението му като на настъпена жаба. И – хайде, новороденият Слав на каруцата с кухненските джунджурии и беж, та беж – без спиране назад под Сините камъни!“

Следващата мащабна изселническа вълна от Източна България е през 1829–1830 г., когато Русия отново воюва с Турция.

Ето какво пише Иречек:

„Българите в тази война помогнали на русите много повече, отколкото в предишната. Главен началник на българските доброволци бил капитан Георги Стойков Мамарчев с прякор Буюкли, роден в Котел и отличил се още в 1810 г. като предводител на български чети. Мамарчев мислел, че е настъпил вече желаният ден за освобождението на България и искал да използва руската окупация, за да вдигне въстание. С 500 доброволци отишъл в Котел, гдето искал да вдигне народа на оръжие, да отиде в окупирания от русите гр. Търново и върху развалините на стара България да издигне знамето на свободата.

Българите го посрещнали като освободител и били готови да го последват. Но изведнъж налетели 200 казаци, арестували Мамарчев в Сливен и го откарали в главната квартира. Немного преди това през Котел и Сливен минал и един англичанин, който подтиква българите към въстание, като им обещавал английска помощ; свободна България според него трябвало да се изправи като стена между Русия и Турция. Казаците го преследвали, но той избягал някъде около Търново. Жителите на Сливен и Котел, наскърбени от това, че им пропаднал планът, изпратили при Дибич депутация и молели Мамарчев да бъде освободен и да им се позволи сами със собствени сили да поведат борба с турците за свобода.“

Според някои изследователи тази изселническа вълна наброява между

130 000 – 150 000 души. Изселниците са предимно от Одрин, Бургас, Варна, Стара Загора, Сливен, Ямбол и селата около тях. В Болград се оформят ямболска и сливенска махала. Над сто новозагорски семейства се преселват в днешното бесарабско село Валя Пержа; около хиляда души от ямболското село Маломир стават жители на село Виноградное (Болградски район, Украйна). Понякога преселниците пренасят и името на селото си. Така например, село Кортен има свой брат близък в днешна Молдова, а напусналите ямболското село Чумлекьой (дн. с. Ботево) основават село със същото название (дн. Виноградовка, Одеска област, Украйна).

„В 1821 г. – пише Иречек – в Бесарабия живеели 7735 семейства, 38 023 души. Отначало бесарабските и румънските земевладелци тъкмели да се отнасят с преселниците като с крепостници; обаче още от 1819 г. южноруските колонисти станали свободни под защитата на привилегии. Извънредно бил обичан от бесарабските българи първият „попечител“ на колонистите генерал Иван Инзов, който бащински се отнесъл с тях.“

В Бесарабия българските колонисти основават свои градове, между които Болград и Комрат, а също и много села, наричани и колонии. През 1856 година, по силата на Парижкия мирен договор Бесарабия е разделена на две – югозападните части с Болград, Измаил и Килия са включени в състава на Молдова (от 1861 г. – Румъния), а североизточните с център Комрат остават в Руската империя. През 1858 г. с разрешение на молдовския владетел българинът Никола Богориди е основана Болградската гимназия, която има значително място в развитието на българското образование и култура през Възраждането.

БОЛГРАДСКАТА ГИМНАЗИЯ

Историята на Болградската гимназия е история на величие и драматична борба за съхраняване на българския дух. Още през 1832 г. украинецът Юрий Венелин (Георгий Хуца), известен с историческите си изследвания за българите, предлага на попечителя на българските колонии в Бесара-

бия ген. Иван Инзов идеята Болград да се превърне в център на българската колония със свое средно българско училище и български музей. Тези две предложения на Венелин за жалост не се осъществяват.

Бесарабските българи обаче по свой път стигат до същата идея – за създаване на българска гимназия и започват постъпки пред руското правителство за откриването ѝ в Болград. Кримската война осуетява плановете им, а след нея Болград и още близо 40 селища преминават в територията на васалното на Турция княжество Молдова.

През 1857 г. турският султан назначава за управител на Молдова правнука на Софроний Врачански – княз Никола Богориди. Никола е син на имперския съветник княз Стефан Богориди, голям български патриот дарил своя земя в Цариград за българската черква и активно подпомагал борбата на българите за църковна независимост.

Още в края на същата 1857 г. българските първенци изготвят петиция, подписана от хиляди българи и този т.нар. Мирски приговор е представен на княз Никола Богороди от Панайот Греков и Георги Минчев. В проекта е решен въпросът и за финансирането на гимназията. Точно по това време в Яш, столицата на Молдова, пристига и Георги Раковски. Той е дошъл с мисия – изпратен е от българите в Галац да настоява князът да даде разрешение за откриването на българска печатница. Също като Раковски и Никола Богориди е от Котел, двамата са родени в една и съща година (1821 г.) и са съученици и в Котел, а по-късно и в Коручешменското училище в Цариград.

Раковски се запалва от идеята за българска гимназия и не само ходатайства пред своя приятел княз Богориди за болградската гимназия, но дава и много ценни съвети за създаването ѝ. Князът на Молдова обещава, че ще издаде указ за откриване на гимназия и двамата представители на бесарабските българи си заминават за Болград.

Няколко месеца по-късно, през юни 1858 г. е издаден указ (хрисовул) за откриване на средно учебно заведение в Болград. Указът съдържа

14 параграфа. Гимназията ще се издържа от средствата, получавани като аренда или такси от обществените имоти: таксите от риболова в езерата на Бесарабия, два плавателни моста, пет кръчми и земи под аренда. Средствата, събирани от споменатите обществени имоти, се оказват достатъчни за издръжка на гимназията.

Според Хрисовула целта на гимназията е не само да подготви учители и служители, но ще отвори път на младежите да продължат обучението си в университети. Учебният процес е в две степени: първата е трикласна, а втората е четирикласна. В горния курс на гимназията се изучават седем езика: български, румънски, френски, немски, църковнославянски, латински и старогръцки. Освен това важни учебни дисциплини са: математика, физика, естествена история (биология), космография (астрономия), агрономия, рисуване, а след 1872 г. и предметите гражданско право, хигиена и философия. Всички учебни дисциплини, освен румънски език, се преподават на български или чрез български език за езиковото обучение.

Благодарните бесарабски българи предлагат на Георги Раковски да стане директор на Болградската гимназия. В писмо до него Сава Радулов твърди: „Вашите слова се проповядват като думи свети по целий Болград!“. Раковски е трогнат от предложението, но не може да го приеме по ред обективни и субективни причини.

Първи директор става Сава Радулов.

Назначени са и първите учители: Григорий Петрован по румънски език и отец Михаил Казанакли за преподавател по Закон Божи. На 1 май 1859 г. тържествено е открита и осветена Болградската гимназия, а на 3 май същата година са приети и първите ученици.

ПАВЕЛ ТОДОРОВ-ТЕОДОРОВИЧ

Болградската гимназия е неизменно свързана с името на един от най-образованите български възрожденци – Павел Тодоров, известен повече като Теодорович. Той преподава в нея от 1864 година, а неин директор от 1870 до 1881 г. Негов ученик е Александър Теодоров – Балан, който пише за силното впечатление, което Павел Тодоров оставя у учениците си с ерудицията си.

Павел Тодоров-Теодорович е роден през 1836 г. в гр. Лясковец (на сайта на българите в Украйна, където има много интересни и подробни сведения за него, има и една малка неточност – Павел Тодоров не е от семейството на беден земеделец, напротив. И до днес може да се види църквата в Лясковец, която с все църковния двор е изградена върху част от имота на дядо му).

Като дете той учи първо при поп Стефан Чапкънов в Лясковец, след това отива в прочутото училище на Иван Момчилов в Елена (наречено от Петко Славейков „Даскалоливницата“), а през 1852 постъпва в гимназията в Белград.

През 1856 г. Павел Тодоров превежда и издава пиесата „Многострадална Геновева“, на която има посветена цяла глава в романа „Под игото“ на

Иван Вазов. Както пише и литературоведът проф. Боян Пенев: „Нито едно от преведените драматични произведения преди Освобождението не е било тъй популярно, както Геновева, тази многострадална Геновева, за която са се проливали толкова много сълзи“.

След като завършва Белградската княжеска гимназия, през лятото на 1858 г. Павел Теодорович заминава за Одеса, където няколко седмици живее в една квартира с Георги Раковски, с когото си кореспондират и се знаят отпреди. Година по-късно Павел Тодоров става студент в Историко-филологическия факултет на Московския университет, където негови колеги са: Любен и Петко Каравелови, Марин Дринов, Нешо Бончев, Райко Жинзифов, Константин Миладинов и др.

След като завършва университета, Павел Теодорович се завръща в родния си Лясковец през 1863, за да учителства. Една година по-късно е назначен за учител по латински и гръцки език в горните гимназиални класове на Болградската гимназия, а от 1868 г. вече преподава и български език.

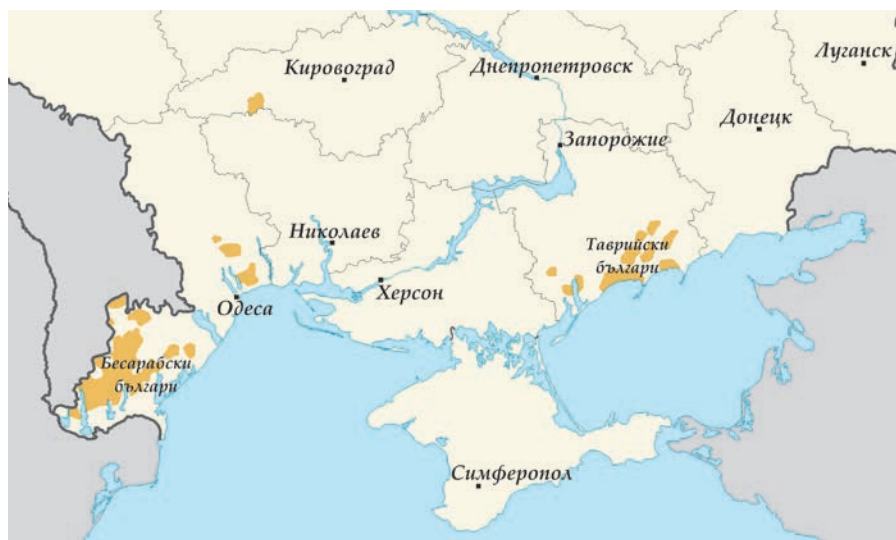
През 1869–70 г. директор на гимназията е румънецът Титус Парву, който се опитва да румънизира Болградската гимназия. Родолюбивото и добросъвестността на Павел Теодорович отдавна са оценени от болградската общественост и по настояване на Попечителния комитет, румънското просветно министерство издава заповед №12337 от 28 декември 1870 г. за назначаването на Павел Теодорович за директор

Болградската гимназия

Петър Фитов (1848–1908) – кмет на Болград, заедно със съпругата си, с дъщеря си Люба, съпругът ѝ С. Краев и детето им.

на Болградската гимназия. Теодорович успява да привлече в гимназията за учители високообразовани българи, разширява училищната сграда, подобрява битовите условия в пансиона.

През 1872 г. по негова инициатива е създадено Българско ученическо дружество „Събуждане“, за което акад. Александър Теодоров-Балан си спомня: „Аз усещах как расте моето съзнание на българин. Между нас затече една нова струя: тя се насочваше към самообразование и българщина“.

През 1876 г. Павел Теодорович и съпругата му Мария Теодорович събират помощи за пострадали от потушаването на Априлското въстание българи.

Работата на директор на Болградската гимназия не е лека. Теодорович успешно отбива опитите българската Болградска гимназия да бъде превърната в румънски лицей. За жалост, след 1878 г. „освободителката“ Русия компенсира Румъния със Северна Добруджа, откъсната от България и на свой ред ѝ отнема Бесарабия. Така Болград и българските села наоколо преминават в състава на Русия.

Започва непосилната борба на бесарабските българи и на Павел Теодорович с руските имперски власти за запазване на българския характер на гимназията.

На 12 януари 1879 г. П. Теодорович получава категорична заповед, че гимназията трябва да стане изцяло руска.

На 21 януари граждани и първенци

от българските села правят общо събрание в Болград и решават да отстояват пред руските власти изучаването в гимназията на български език и литература, както и на история на българския народ и Закон Божи, които да се преподават на роден език.

На това искане руските имперски власти отговарят безцеремонно като превръщат Болградската гимназия в осмоласна руска гимназия. Обучението в Болградската гимназия и в училищата на българските села започва само на руски език. На празни са писмата и прошенията на бесарабските българи до различни инстанции, включително до императора.

Като отчаян израз на своето родолюбие и непоколебимост да не се допуска присвояване и порусяване на гимназията, Попечителният комитет, член на който е директорът, на свое заседание, проведено на 2 февруари 1881 г. решава да закрие подготвителния клас по руски език и да прекрати заплатата на учителите от този клас. В първи клас се въвежда предишната програма на Болградската гимназия.

Тази дръзка постъпка руските имперски власти приемат като бунт и в Болград веднага е изпратен полицейският инспектор Громачевски „да възстанови нарушения ред“. Директорът на гимназията Теодорович е понижен в длъжност „временно управляващ“, а губернаторът издава заповед за следствие срещу членовете на комитета за превишаване на пълномощията си.

Българският министър на просвета-та Иван Гюзелев предлага на Павел Теодорович мястото директор на Варненската мъжка гимназия, но той отказва и остава на поста си, за да се бори с руските власти. Стресът и напрежението в неравната битка той заплаща с най-голямата цена- живота си. Смъртта го отнася на 5 юли 1881 г. Неговото осиротяло семейство се преселва в България, а българското правителство отпуска значителна за времето си пенсия от 720 лева на жената и децата на последния български директор на Болградската гимназия.

На гробището на Болград и днес може да се види старинен каменен кръст, върху който е изсечен надпис: „Тукъ почива прахътъ на Павелъ Теодоровичъ директоръ на Болградската мъжка гимназия. Починалъ на 5 юли 1881 г.“

Бесарабски българи са Александър Малинов, Александър Теодоров – Балан, генерал Колев, Данаил Николаев, Олимпи Панов, Михаил Греков и много други.

БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕСЕЛНИЦИ В КРИМ

Българите се заселват в Крим предимно на три вълни. Едни от първите български колонии на полуострова се намират в Севастопол, Евпатория, Симферопол, Балта Чокрак, Стари Крим и района наоколо (наречен Болгарщина), село Кишлав (дн. Курское). На военно-топографската карта от 1842 година Кишлау (името на селото идва от думата „къшла“) е обозначено със 153 селски стопанства.

При официалното преброяване от 1897 г. кримските българи възлизат на 7528 души. В навечерието на Втората световна война, те са вече около 15 хиляди.

Работливи и грижовни стопани, кримските българи оказват съществено влияние върху развитието на земеделието в Крим. Те засаждат лозя, зеленчукови и овощни градини. Градинарските им умения смайват местните хора, които за първи път вкусват ягоди и виждат домати. Впечатляващи са и постиженията им в лозарството, в отглеждането на тютюн, копринени буби и тънкорунни овце. Със собствени средства

българите построяват църкви и начални училища във всяко селище, а грамотността сред българските преселници на полуострова е сравнима с тази на германските, чешките и естонските преселници и е в контраст с неграмотността сред руси, украинци и татари. От средите на кримските българи произлизат не само земеделци, но и учени, лекари, писатели.

Въпреки трудолюбието, любознателността и спестовността обаче, животът им в Русия трудно би могъл да се определи като заможен. Освен това се оказва пълен с драматични и трагични обрати.

Гражданската война в Русия 1918–22 г. се отразява тежко и на българските заселници, макар че те се опитват да останат встрани от нея, приемайки я за вътрешен руски конфликт. Но през 1920–1922 година те страдат от масовия глад, предизвикан от гражданската война, сушата, която съсипе реколтата и от забраните и ограниченията на съветската власт над търговията. През 1929–30 г., когато се извършва насилствената колективизация и т.н. разкулачване, българските земеделци и скотовъдци са едни от най-пострадалите. По-заможните и непокорни от тях са изпратени на заточение. По време на войната на Съветския съюз срещу хитлеристка Германия, българските заселници са изпращани в трудовите батальони. Някои загиват в партизанската война срещу немските окупатори.

Въпреки това през 1944 година Сталин нарежда масови наказателни депортации под претекст, че кримските народи били помагали на германските окупатори. Първи са депортирани кримските татари, а само месец след тях и кримските българи, гърци и арменци.

ТАВРИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ

През 1856 г. след приключването на злополучната за Русия Кримска война и по силата на Парижкия мирен договор, Бесарабия е разделена на две – югозападна с център Болград, включена в границите на Молдова и североизточна с център Комрат,

включена в състава на Русия. През 1861 г. над 20 000 българи се преселват от вече румънската част на Молдова в Приазовието и образуват другата българска общност в днешна Украйна – Таврия.

Ето какво пише Стефан Българов в спомените си, отпечатани в списание „Културно единство“ от 1908 г.

„Жестокостта на русите надмина всяка мьяра. Властите забраниха по цяла Таврия гайдата, за да убият всичко българско у нас, да не слушаме своята народна музика, да не играем народните си хора, че да заспим и умрем като народ...“

През първата година посърна цялата Таврида – нигде веселие, нигде радост. Но кипеше душата на народа. И разгаряше се тоя кипез от песнопойките, които тайно ни донасяха бозаджиите наши „вилаятчи“ или „велаклии“, както се наричаха у нас гурбетчиите македонци.

И на лятото – година след руското забраняване на гайдите – стохилядната българска маса от Таврида се сътресе от една вест: гайдарят дядо Видю от село Мъгла се решил да изнесе скритата си гайда и да устрои хоро сред селото! В началото на забраната имаше българи, пребити от бой в участъците, а имаше и заточени като бунтовници. Но дядо Видю от Мъгла – 72 годишен старец, заявил в селската кръчма, че му е останало малко да живее, нека го заточат в Сибир, но той ще порадва за последен път българското сърце със своята звучна гайда, че да го помни народът. В села и паланки заочакваха с трепет уречения от дядо Видю ден.

Пишущият тия редове бях седемгодишно дете. Родителите ми бяха заселени в град Берданск, малко разбирах какво става, но помня как се вълнуваше целият град, как с часове ходеше баща ми мълчалив и строг, как накрая реши, че ще иде... И една заран ние, баща ми и аз, се понесохме на талига за село Мъгла. То беше на 40 километра от нашия град, но ние отидохме да чуем гайда... Не бяхме само ние: хиляден народ от всички страни бързаше към Мъгла... Няма

Димитър Греков

да забравя този ден. Сред море от народ, от разплакан народ, дядо Видю наду гайдата си и часове свиря, па и плака. Моят татко стискаше ръката ми и на няколко пъти през деня ми каза: „Добре слушай, синко, ние сме българи и само ние свирим на гайда. Но вече и нея не дават. Добре слушай, че надали ще я чуеш друг път в живота си.“

Авторът на тези спомени, Стефан Българов, става математик и журналист, а по-късно се преселва в България.

За жалост съдбата на повечето от потомците на таврийските българи е много трагична. Едни измират от масовия глад през 1921–1922, други страдат от „разкулачването“ и са изпратени на заточение през 1929 година, а оцелелите след Втората световна война са депортирани в Сибир. През 1942 година близо две хиляди таврийски българи успяват да се завърнат в родната си България, където получават подслон и препитание, но само две години по-късно – след съветската окупация на България през 1944 година, по искане на Сталин, те са арестувани от комунистическите власти и безмилостно предадени на съветските. Част от тях са натоварени на шлепове и ... издавени. Друга част са изпратени в Сибир, откъдето не се завръща никой. От голямата някога 60-хилядна колония днес са оцелели единици.

Даниела Горчева

Използвана литература:

1. Георги РАКОВСКИ. Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите. София, 1922
2. Константин ИРЕЧЕК. История на българите.
3. Атанас СЛАВОВ. С точността на прилепи. Изд. Български писател. София, 1992 г.
4. Информационен портал на българите в Украйна
5. Светлозар ВАСИЛЕВ. Съвременна поезия на бесарабските българи. Литернет